

Waldemar Franciszek Wilczewski [Recenzja]: *Mikrofilmy akt metrykalnych parafii rzymskokatolickich archidiecezji białostockiej z lat 1808-1864. Informator*, oprac. Jerzy Szumski, Białystok 2001, ss. 218.

Historycy zajmujący się dziejami diecezji wileńskiej nieodmiennie stają przed problemem dostępu do bazy źródłowej. Wilno w wyniku ustaleń jałtańskich zostało daleko po sowieckiej stronie granicy. W roku 1945 arcybiskup Romuald Jałbrzykowski metropolita wileński postawiony przed dramatycznym wyborem wyjechał do Białegostoku. Do największego ośrodka miejskiego w polskiej części archidiecezji przeniosła się także kuria metropolitalna i seminarium duchowne. W stolicy biskupstwa pozostała narastająca od końca XIV wieku spuścizna archiwalna diecezji. Przez kilkadziesiąt powojennych lat dostęp do Wilna był bardzo utrudniony. Jedynie nieliczni goście zagraniczni mogli pracować w tamtejszych archiwach. Poprawę sytuacji przyniósł wielki proces przemian politycznych od dekady rozgrywających się w naszej części Europy. Obecnie wyjazd na Litwę nie stanowi większego problemu. Nawiązana została współpraca między instytucjami naukowymi niepodległej Litwy i Polski.

Dzięki polsko-litewskiej umowie archiwalnej w latach 1995-1998 zmikrofilmowano akta metrykalne kościołów leżących w obecnych granicach Polski przechowywane w Litewskim Państwowym Archiwum Historycznym w Wilnie¹. Mikrofilmy przekazano do Archiwum Państwowego w Białymstoku. Staraniem tej instytucji ukazał się *Informator Mikrofilmy akt metrykalnych parafii rzymskokatolickich archidiecezji białostockiej z lat 1808-1864* opracowany przez dr. Jerzego Szumskiego – cenionego archiwistę i badacza, znawcę zasobu miejscowego archiwum.

Jak wspomniano oryginały zmikrofilmowanych akt metrykalnych przechowywane są w Litewskim Państwowym Archiwum Historycznym w Wilnie. Wchodzi w skład zespołu 604 – Rzymskokatolicki Konsystorz Duchowny Biskupstwa Wileńskiego (fond 604 – Vilniaus Romos Katalikų vyskupystės dvasinė konsistorija). Zespół ten liczy 45339 jednostek i jest jednym z największych w zasobie litewskiego archiwum historycznego². Spośród tej imponującej liczby skopiowano 212 jednostek archiwalnych z inwentarzy nr 58, 59 i 89³.

Aby zainteresować potencjalnych badaczy i przybliżyć zawartość katalogu zacytuję listę 59 kościołów, z których pochodzą metryki – podobnie jak w omawianej książce – w układzie alfabetycznym. Białystok, Bielsk, Boćki, Brańsk, Choroszcz, Ciechanowiec, Dąbrowa, Dobrzyniewo, Dolistowo, Dołubowo, Domanowo, Drohiczyn, Dziadkowice, Gielczyn, Granne, Janopol, Janów, Jasionówka, Juchnowiec, Kalinówka, Karpowicze, Kleszczele, Klimówka, Knyszyn, Korycin, Kundzin, Kuźnica, Łubin, Mielnik, Narew, Niemirów, Niewodnica, Nowy Dwór, Odelsk, Ostrożany, Perlejewo, Pobikry, Różanystok, Rudka, Sady, Sidra,

¹ *Mikrofilmy akt metrykalnych parafii rzymskokatolickich archidiecezji białostockiej z lat 1808-1864. Informator*, oprac. J. Szumski, Białystok 2001, s. 3.

² *Przewodnik po zbiorach rękopisów w Wilnie*, opr. M. Kocójowa, Kraków 1993, s. 212.

³ *Mikrofilmy akt metrykalnych*, s. 3.

Siemiatycze, Sokolany, Sokółka, Strabla, Suchowola, Suraż, Szudziałowo, Śledzianów, Topczewo, Trzcianne, Turośń, Uhowo, Wasilków, Winna, Wyszki, Zabłudów, Zalesie⁴.

Wydaje się, że wydawca stawiając na praktyczno-poradnikowy charakter publikacji zrezygnował z wyczerpującego wstępu ograniczając się jedynie do niezbędnych wyjaśnień. Wymienione kościoły należały do sześciu dekanatów: brańskiego, bielskiego, drohiczyńskiego, sokólskiego, białostockiego i knyszyńskiego. Skomplikowane dzieje polityczne tego obszaru wpływały na jego przynależność diecezjalną. Kiedy w roku 1807 obwód białostocki znalazł się w granicach Rosji jego dotychczasowy rządca Jan Klemens Gołaszewski biskup wigierski podjął próbę ustanowienia zarządu dla części diecezji odciętej kordonem. Ostatecznie w dniu 21 listopada 1808 roku powstał archidiakoniat białostocki powołany przez Stanisława Sierżeniewicza arcybiskupa mohylewskiego. Archidiakonem został ksiądz Ignacy Rakowski dziekan białostocki. W czasie kampanii napoleońskiej obszar ten powrócił pod jurysdykcję biskupa wigierskiego jako oficjałat okręgowy. Kolejną zmianę przyniósł rok 1815, kiedy to obwód białostocki ponownie włączono w skład Rosji. Przywrócono archidiakoniat i nakazano podległość arcybiskupowi mohylewskiemu. Wchodzący w skład archidiecezji mohylewskiej archidiakoniat został zlikwidowany po podpisaniu konkordatu między Rosją a Stolicą Apostolską (1847). Oficjalnym aktem likwidującym była bulla *Universalis Ecclesiae cura* wydana 5 lipca 1848 roku przez papieża Piusa IX. Wtedy to obszar byłego archidiakonatu białostockiego wszedł w skład diecezji wileńskiej⁵.

Omawiając w krótkim Wstępie zawile dzieje kościelnej przynależności interesującego nas obszaru nie ustrzeżono się pewnych drobnych usterek. Na przykład z całą pewnością nie można powiedzieć, że archidiakoniat był swego rodzaju oddzielną prowincją kościelną nawet, jeśli nią bezpośrednio administrowali arcybiskupi mohylewscy⁶. Prowincja kościelna (inaczej metropolia) łączy sąsiadujące diecezje w celu sprawniejszego współdziałania biskupów ordynariuszy. Na czele prowincji stoi arcybiskup metropolita zachowujący pewne uprawnienia w stosunku do diecezji wchodzących w skład podległej mu metropolii⁷. Prowincja kościelna jest zatem jednostką stojącą na samym szczycie w organizacji terytorialnej Kościoła.

Jak można sądzić, książka została pomyślana jako praktyczna pomoc dla genealogów. Oprócz pierwszych ośmiu stron (karta tytułowa, wstęp i spis treści) wypełnia ją tabelaryczny spis mikrofilmów (strony: 9-218). W trójkolumnowych tabelach, oddzielnych dla każdego z 59 kościołów, podano rodzaj akt (chrzty, śluby, zgony), rok z którego pochodzą oraz numer mikrofilmu. Zastosowany układ

⁴ Tamże, s. 7-8.

⁵ B. K u m o r, *Granice metropolii i diecezji polskich (966-1939)*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 20 (1970) s. 286-288, 302; t e n ż e, *Archidiakoniat*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 1, Lublin 1985, kol. 873.

⁶ *Mikrofilmy akt metrykalnych*, s. 3-4.

⁷ *Kodeks prawa kanonicznego*, Poznań 1984, s. 199-203.

jest bardzo przejrzysty i pozwala na szybką orientację w zmikrofilmowanym zasobie. Dzięki niemu błyskawicznie możemy sprawdzić czy Archiwum dysponuje potrzebnymi mikrofilmami z interesującej nas parafii. Ten praktyczny układ ma też stronę ujemną – zdecydowanie zubożył wartość merytoryczną publikacji. W katalogu brak tytułów zmikrofilmowanych ksiąg. Nie znajdziemy w nim także zakresu chronologicznego oraz liczby kart poszczególnych tomów. Dla historyków przyzwyczajonych do katalogów mikrofilmów publikowanych np. przez Bibliotekę Narodową lub Archiwa Biblioteki i Muzea Kościelne zastosowany układ może być zaskakujący.

Reasumując należy stwierdzić, że Informator w znacznym stopniu przyczynia się do nadrabiania nagromadzonych od lat zaległości badawczych. Dzięki omawianej pracy udostępniona została wiedza o ważnym zbiorze przechowywanym w białostockim Archiwum. Pozyskane z Wilna mikrofilmy w sposób trudny do przecenienia ułatwią dostęp do materiałów umożliwiających badania nad genealogią oraz przeszłością demograficzną Białostoczczyzny.

Beata Wojciechowska [Recenzja]: Anna Kowalska-Pietrzak, *Prałaci i kanonicy kapituły łęczyckiej do schyłku XV w.*, Łódź 2004, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, ss. 394.

Badania nad polskimi środowiskami katedralnymi i kolegiackimi w Polsce średniowiecznej mają już niemałą historię. Wiele interesujących ustaleń szczegółowych przynoszą prowadzone w ostatnich latach studia prozopograficzne nad składem polskich kapituł. Pokazują one te zbiorowości przez pryzmat indywidualnych karier, mechanizmy rekrutacji kleru kapitulnego, rolę prałatów i kanoników w życiu Kościoła i państwa. W ten nurt badawczy znakomicie wpisuje się recenzowana praca.

Zamierzeniem autorki było ukazanie sylwetek prałatów i kanoników łęczyckich od początku istnienia kapituły do schyłku XV w. oraz charakterystyka duchownych jako grupy społecznej. Realizacja tak szerokiego programu badawczego wymagała prześledzenia całego zasobu źródeł rękopiśmiennych oraz drukowanych. Podstawę źródłową pracy stanowią księgi kapituły łęczyckiej z XIV i XV w., księgi innych kapituł (gnieźnieńskiej, krakowskiej, poznańskiej, wrocławskiej), dokumenty proveniencji papieskiej, źródła dyplomatyczne i normatywne. We wstępie zaznaczono, iż kapituła łęczycka była korporacją kolegiacką, o niższej randze niż kapituła katedralna, stąd znacznie mniej dokumentów, na których świadkowali jej członkowie. Warto przy tym dodać, iż kapituła łęczycka była uznawana za pierwszą spośród kapituł kolegiackich całej archidiecezji gnieźnieńskiej.

Praca składa się z trzech rozdziałów i podsumowania. W rozdziale pierwszym szczegółowo omówiono zasady funkcjonowania kapituły łęczyckiej, wy-